

KOM KIJKEN IN HET PALEISKWARTIER

ARCHITECTUURWANDELING IN 'S-HERTOGENBOSCH

DE ROUTE DOOR HET PALEISKWARTIER

WONEN, WERKEN EN LEVEN IN HET PALEISKWARTIER

Aan de westkant van het Centraal Station in 's-Hertogenbosch bevindt zich het Paleiskwartier. Eén van de meest prestigieuze herontwikkelingslocaties van Nederland. Stedenbouwkundig ontwerp, architectuur en marktbehoefte zijn optimaal in evenwicht gebracht in deze nieuwe stadswijk. Dat maakt het Paleiskwartier zo bijzonder. In het Paleiskwartier wordt gewerkt, gewoond en geleefd.

Tijdens deze rondwandeling kunt u kennismaken met het Paleiskwartier. De uitgezette route leidt u langs de belangrijkste bezienswaardigheden. Wanneer u de route en aanwijzingen op het kaartje volgt kunt u gemakkelijk de weg vinden. Aan de hand van de verwijzingsnummers krijgt u over de verschillende locaties tekst en uitleg. Uw ommetje in het Paleiskwartier neemt ongeveer anderhalf uur in beslag. Als afsluiting van uw wandeling kunt u terecht bij de diverse horecagelegenheden aan de Leeghwaterlaan/Leonardo da Vinciplein, om onder het genot van een hapje en een drankje na te genieten!

Paleiskwartier – de feiten

Voordat u aan de wandeling begint eerst wat feiten over het Paleiskwartier op een rijtje:

- Het gebied is 30 hectare groot.
- Er is ruimte voor 2000 woningen.
- Voor kantooroppervlak is maar liefst 180.000 m² gereserveerd. Voor diverse commerciële functies is 34.000 m² beschikbaar.

Ir.S.V. Khandekar heeft in 1996 het stedenbouwkundig plan voor het Paleiskwartier gemaakt in opdracht van BV Ontwikkelingsmaatschappij Paleiskwartier.

S Start rondwandeling

U kunt de rondwandeling starten - komend vanuit het Centraal Station - op het Leonardo Da Vinciplein. Of u kunt ervoor kiezen te beginnen in het Infocentrum Paleiskwartier, gevestigd aan de Hugo de Grootlaan 82. In het Infocentrum is een grote gebiedsmaquette (1:200) opgesteld. Naast het Infocentrum is ook de ingang van de **openbare parkeergarage** van het Paleiskwartier, hier kunt u eventueel uw auto parkeren. In de beschrijving starten we op het Leonardo Da Vinciplein, het stationsplein van het Paleiskwartier.

1 Leonardo Da Vinciplein

Op de fietsenstalling (ontworpen door Shyam Khandekar) is een geëstete plaat aangebracht, naar ontwerp van Ellen Spanjaard. De tekst op deze plaat komt uit het ontwerpschrift van Leonardo da Vinci en gaat over Fortuna. Leonardo was linkshandig en schreef in spiegelbeeld.

Als u met uw rug naar het station staat, dan ziet u aan uw rechterhand La Tour.

2 La Tour, de Van Lanschottoren

La Tour, het hoofdkantoor van de bankier Van Lansschot is al sinds de eeuwwisseling een herkenbaar baken voor de stad. Het gebouw is ontworpen door de Bossche architect Gerard Derks en in 2000 opgeleverd. De toren is 55 meter hoog en telt 15 verdiepingen. De ronde draaibare koepel op het gebouw bestaat helemaal uit koper. Het gebouw heeft een bruto vloeroppervlak van 9.500 m². Onder het plein bevindt zich de parkeergarage voor ongeveer 80 auto's.

Via de Leeghwaterlaan loopt u het binnenplein van het Paleis van Justitie op.

3 Paleis van Justitie

Vanaf dit carrévormige binnenplein heeft u een prachtige blik op het statige gebouw met detailleringen en prefab betonelementen in de gevels. Het gebouw is een ontwerp van de Luikse architect Charles Vandenhove en is in 1998 voltooid. Het gebouw beslaat 48.000 m² kantoren. In het gebouw worden rondleidingen gegeven, daar moet u zich van tevoren voor opgeven.

U steekt het plein schuin over en verlaat het Paleis via de uitgang aan Het Rechte Pad. Aan de overzijde van de Hugo de Grootlaan is het Infocentrum van het Paleiskwartier gevestigd. Het Infocentrum bevindt zich onderin de eerste Armada.

4 Infocentrum Paleiskwartier – Hugo de Grootlaan 82

Hier vindt u de grote gebiedsmaquette van het Paleiskwartier. Op deze maquette ziet u ondermeer:

- **De Passerelle** – de doorgang via het Centraal Station dat de verbinding vormt met de historische binnenstad.
- De kantoorgebouwen die aan de buitenzijde van het gebied zijn geprojecteerd, langs de Magistratenlaan, de Onderwijsboulevard en de Vlijmenseweg. Deze gebouwen hebben een geluidsafschermd werking vanaf het spoor voor de bebouwing in het binnengebied.
- De woningen in het middengebied. Hier is gekozen voor lichtere bouwmaterialen en speelsere bouw.
- Het centraal in het Paleiskwartier gelegen langgerekte waterbassin met daaronder een openbare parkeergarage. Langs dit waterbassin liggen de **Armada's**, de aandachtstrekkers van het Paleiskwartier.
- Andere in het oog springende gebouwen zoals het **RIVA-gebouw**, dit is het hoge ovaalvormige gebouw middenin en de **Belvédère**, het grootste complex in het Paleiskwartier.
- Aan het einde van het waterbassin half in de vierkante Hofvijver **Jheronimus**. Deze 75 meter hoge woontoren is de hoogste woontoren van 's Hertogenbosch en daarmee een eyecatcher voor het Paleiskwartier en verre omgeving.
- **De Paleisbrug**, de nieuwe brug over het spoor die voetgangers en fietsers vanaf maart 2015 direct naar het oude stadshart voert.
- De **Randweg**, gelegen aan de zuidkant van het Paleiskwartier, sluit het gebied sinds maart 2011 aan op de snelwegen A2 en A59.

In het Infocentrum wordt ook actuele (verkoop) informatie verstrekt over de verschillende projecten in het Paleiskwartier. Vanuit het Infocentrum loopt u rechtsaf de Bordeslaan in.

5 De Magistraat

Is de naam van het eerste gebouw aan de Bordeslaan, daterend uit 1999. Ralph Erskine uit Stockholm heeft het gebouw ontworpen, de uitwerking is door Derks Stevens Architecten uit 's-Hertogenbosch ter hand genomen. Het gebouw bevat 15.500 m² kantoren, 100 m² commerciële ruimte en 7 appartementen. In de Magistraat zijn de kantoren van de IND gehuisvest.

6 Huis den Bosch

Als het toegangshek open is, neem dan even een kijkje in de binnentuin, het ontmoetingspunt voor bewoners van de 47 appartementen en het personeel van Brabant Water. Het Amsterdamse bureau Mulleners + Mulleners heeft het gebouw ontworpen. Huis den Bosch heeft 10.000 m² kantoorruimte, de parkeerruimte bevindt zich ondergronds. Huis den Bosch werd in 2002 opgeleverd.

7 Het Binnenhof

Ook hier weer woningen en kantoren én het derde carré in rij. Het gebouw biedt ruimte aan 47 appartementen en 11.000 m² kantooroppervlak. Het ontwerp is van Inbo-architecten uit Rijswijk. De appartementen zijn zgn. 2-laags appartementen, hier ook wel Engels hof genoemd. Het Binnenhof werd in 2004 opgeleverd.

8 Het Kabinet

8.900 m² kantooroppervlak, 142 ondergrondse parkeerplaatsen en 89 eigenzinnige appartementen in het Kabinet - van de Bossche architect Marius van den Wildenberg. Een gebouw met groene accenten, en Engelse hof als open ruimte om te ontspannen. Het Kabinet is in 2009 opgeleverd.

9 De Croon

De Croon van de Italiaanse architect Natalini Architectti is in mei 2012 opgeleverd. De kwaliteit van het Italiaanse design is terug te vinden in o.a. het gebruik van materialen en smaakvolle kleuren en het ontwerp van de luxe studio's en appartementen. Ook in De Croon wordt wonen weer gecombineerd met 8.900 m² kantoorruimte en ondergronds parkeren.

Je kunt de route hier verlaten en een uitstapje maken naar twee projecten in aanbouw in het zuidelijk deel van het Paleiskwartier.

10 Paleisbrug

Vanaf voorjaar 2015 kunt u over de Paleisbrug. Het ontwerp van Benthem Crouwel architecten en landschapsarchitect Piet Oudolf, wordt 255 meter lang en 10,5 meter breed en brengt de wandelaar en fietser naar iets meer dan zeven meter hoogte tussen het Essentgebouw en Paleiskwartier. De brug krijgt volop borders voor fauna en er wordt een speciaal irrigatiesysteem voor de planten en bomen aangebracht. Voor de veiligheid krijgt de brug ook vloerverwarming. Beneden de 4 graden Celsius slaat de verwarming aan om gladheid te voorkomen. Bovendien heeft de brug straks een eigen koude- en warmte opslag (WKO). Zomers wordt de warmte die het staal door de zon krijgt, opgeslagen, om deze vervolgens in de winter weer af te staan. Hiermee sluit de brug goed aan bij de duurzame opzet van het Paleiskwartier.

11 Jheronimus

Architectenbureau Baumschlager-Eberle ontwierp deze 23 verdiepingen tellende woontoren. De markante toren staat straks met de voeten in het water van de Hofvijver. Met 75 meter wordt dit de hoogste woontoren van 's-Hertogenbosch en blikvanger van het Paleiskwartier. In Jheronimus zijn 88 luxe appartementen gerealiseerd die sinds het eerste kwartaal van 2014 worden bewoond.

12 Belvédère

Belvédère gelegen op de meest zuidelijke punt van het Paleiskwartier, op de hoek van de Magistratenlaan en de Vlijmenseweg, bestaat straks uit twee gebouwen. Het eerste kantoorgebouw is begin 2013 betrokken door Ricoh Nederland BV, die hier een prestigieus nieuw onderkomen krijgt.

Belvédère komt van de tekentafel van Architectuurstudio HH, het plan omvat 23.000 m² kantooroppervlak, circa 120 appartementen en er is 2000 m² beschikbaar voor andere voorzieningen. In de parkeergarage kunnen 550 auto's gestald worden.

Wanneer u het zuidelijk deel van het Paleiskwartier hebt bekeken dan keert u weer terug naar de Spiegeltuin. We vervolgen onze weg over het voetpad langs het waterbassin. Onder dit waterbassin is de openbare parkeergarage van het Paleiskwartier gebouwd. Naast de vijver verrijzen 10 appartementgebouwen die als een soort van zeilschepen boven het water uitkomen: de Armada.

13 Waterbassin en parkeergarage

Wist u dat dit waterbassin (32 x 370 meter) de grootste zonneboiler van Nederland is? Het water in de vijver wordt opgewarmd door de zon. Deze warmte wordt opgeslagen in de aarde, in de winter wordt deze gebruikt voor het verwarmen van kantoren en woningen in het Paleiskwartier. Deze vorm van energievoorziening heet Warmte-Koude-Opslag en levert een energiebesparing van maar liefst 25% op. De ondergelegen parkeergarage bestaat uit twee lagen en heeft 1070 parkeerplaatsen. Ir. S.V. Khandekar is verantwoordelijk voor het ontwerp van bassin en garage. In 2002 is de parkeergarage geopend.

14 Armada

Misschien wel het meest spraakmakende project in het Paleiskwartier, dat ook verschillende keren met een internationale architectuurprijs bekroond is. Tien gebouwen (255 appartementen) die met gebolde gevels aan zeilschepen doen denken. De Armada symboliseert de minder zakelijke woonsfeer in het hart van het Paleiskwartier door middel van bijzondere architectuur en het woongenot. De Armada is opgeleverd in 2001-2005.

Tony McGuirk van bureau BDP uit Londen koos gedurfde materialen voor de gevelbekleding: hout en gebogen staal.

Aan de linkerzijde van de Statenlaan bevinden zich twee complexen die exclusief voor wonen ontwikkeld zijn.

15 Prinsenhof

Drie vrijstaande gebouwen samen vormen de omlijsting van twee markante binnentuinen, ontmoetingsplek voor de bewoners van Prinsenhof. Beide binnentuinen zijn in stijl met elkaar verbonden via een soort kloostergang. Architect Stefan Ritzen tekende het ontwerp van de 188 appartementen. Prinsenhof heeft compacte driekamer woningen én royale penthouses. Vanzelfsprekend beschikt het complex ook over eigen parkeer-gelegenheid. Prinsenhof werd in 2006 opgeleverd.

16 Markiezenhof

Ook het ontwerp van Markiezenhof is afkomstig van de Maastrichtse architect Stefan Ritzen. Tijdloos en toch ook eigentijds vormgegeven omsluit Markiezenhof een grote groene glooiende binnentuin, exclusief voor bewoners. In Markiezenhof zijn 182 woningen gevestigd, de woonoppervlakte varieert van 70 tot 140 vierkante meter. Onder het gebouw bevindt zich de parkeergarage. Het complex is sinds 2008 in gebruik.

Alsmaar rechtdoorlopend, ziet u één van de markantste gebouwen in het Paleiskwartier recht voor u.

17 RIVA-gebouw

Markant door strakke materiaalkeuze: groen natuurbeton en vanwege de hoogte: 45 meter. Maar ook markant vanwege de ligging aan het einde van het bassin. Doordat het voorliggende plein licht hellend is lijkt het gebouw aan een oever te liggen. Ook binnen in het gebouw is deze helling doorgevoerd. Riva is ontworpen door het Bureau Ritzen architectuur en stedenbouw uit Maastricht. Het gebouw beslaat 15.000 m² kantoren en is sinds 2000 in gebruik.

Voor het RIVA-gebouw gaat u links af de Hugo de Grootlaan in. Deze laan komt uit op de Onderwijsboulevard. De naam zegt het al, aan de Onderwijsboulevard bevinden zich diverse onderwijsinstellingen: De Avans Hogeschool, De HAS Den Bosch, Academie voor Kunst en Vormgeving, het Koning Willem I College en het Stedelijk Gymnasium. Aan het einde van de Onderwijsboulevard vindt u het gebouw van de ZLTO.

18 ZLTO

Het hoofdkantoor van de Zuidelijke Land- en Tuinbouworganisatie (ZLTO) is een gebouw waar medewerkers en bezoekers zich thuis voelen. Het gebouw geeft een eigentijds gezicht aan de ZLTO, dat refereert aan wuivende graanvelden en boeren schuren en is tegelijk een state of the art representatief kantoorpand. Het kantoorgebouw verbindt twee agrarische scholen op de hoek van de Onderwijsboulevard en de westelijke ringweg van Den Bosch tot een food and health campus. ZLTO en de Architecten Cie (Pi de Bruijn) hebben de opgave duurzaam benaderd en er is veel aandacht besteedt aan veiligheid, energiebesparing en leefomgeving.

Op de Onderwijsboulevard loopt u een klein stukje terug en gaat u linksaf het Westerpark in.

19 Westerpark

Het park bevindt zich tussen de Kraaikampen en de Westerparklaan op het terriën van voormalige sportvelden en is ongeveer 12 ha groot. Het park bestaat uit twee delen, een noordelijk en zuidelijk deel. De lage ligging van het gebied en de doelstelling om een stadspark te realiseren met hoge natuur- en gebruikswaarden heeft geleid tot een waterrijk park met verschillende eilanden. Het water biedt uitstekende mogelijkheden voor natuurontwikkeling, scheidt de diverse gebruiksfuncties en kan een recreatieve functie vervullen.

Alle eilanden hebben natuurlijke oevers zonder beschoeiing. Er wordt uitgegaan van een natuurlijke kruidenvegetatie. De boomsoorten op de eilanden bestaan voornamelijk uit wilg, populier en els. In het park is ondanks het peilbeheer sprake van een aanzienlijk verschil tussen de maximale waterstand en de minimale waterstand. Daardoor kunnen bij de eilanden waarop zich een natuurlijk plantenleven ontwikkelt, soms onder water komen te staan. Dankzij die fluctuatie kan zich een interessante vegetatie vormen. Het park won de architectuurprijs van de stad 's-Hertogenbosch in 2003.

Na het rondje Westerpark komt u weer uit op de Onderwijsboulevard. Hier gaat u links af, op de hoek met het de Hugo de Grootlaan staat Le Carrefour.

20 Le Carrefour

Dit complex bestaat uit 145 woningen. Hiernaast is er plaats voor 18.000 m² kantoren en 3.000 m² commerciële ruimten. Het 'dak' van de ondergrondse parkeergarage is ingericht als binnentuin voor de bewoners van Le Carrefour.

Vera Yanovshchnisky uit Den Haag tekende de woningen en de commerciële ruimten in de plint van het gebouw. Architectenburo Bekker uit 's-Hertogenbosch nam het kantorendeel voor zijn rekening.

Midden op het centrale plein van Le Carrefour staat een 'gouden gebouw':

21 Het Stedelijk Gymnasium

Het stedelijk gymnasium is in 2002 opgeleverd (4.000 m²). Bureau VMX architecten uit Amsterdam tekende het moderne ontwerp. Daarbij werd rekening gehouden met het nieuwe onderwijsconcept van de school als studiehuis, met voorzieningen voor zelfstandig leren. De pleintjes aan weerszijden van het gebouw zijn de (open) "schoolpleinen". Op het gymnasium zitten 600 leerlingen.

Verlaat het complex aan de andere zijde, u komt nu uit aan de achterzijde van het RIVA-gebouw op de Verlengde Statenlaan, sla hier links af en loop richting de Leeghwaterlaan. Aan uw rechterhand passeert u Magis.

22 Magis

Dit gebouw is vernoemd naar de architect Magis van bureau Magis en Van den Berg architecten uit Helmond. In het zeven verdiepingen tellende gebouw is 5.500 m² kantoorruimte beschikbaar. In 1999 is het gebouw in gebruik genomen.

Op de Leeghwaterlaan zijn we bijna aan het eind van onze rondwandeling gekomen. Aan deze sfeervolle laan kunt u op een van de terrasjes onder het genot van een hapje en een drankje napraten over de opgedane ervaringen in het Paleiskwartier. Het grote appartementencomplex met winkeltjes en horeca in de ruimtes op de begane grond heet La Cour.

23 La Cour

Het complex bestaat uit 162 appartementen en was het eerste woongebouw in het Paleiskwartier, het is gebouwd in 1996. Net zoals de meeste wooncomplexen in het gebied is La Cour ook opgezet als een gesloten bouwblok. De binnentuin heeft een privé karakter en is alleen toegankelijk voor de bewoners. Derks Stevens Architecten uit 's-Hertogenbosch is verantwoordelijk voor het ontwerp.

Uw ommetje Paleiskwartier is hier afgelopen wanneer u begonnen bent op het Leonardo da Vinciplein. Bent u bij het Infocentrum begonnen dan loopt u nog even verder. De Van Lanschottoren en het Paleis van Justitie mag u niet missen.

